

Халін В. В. Роль літературно-художнього сприймання у формуванні літературної компетентності учнів. – Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина I. – С. 32-37

Роль літературно-художнього сприймання у формуванні літературної компетентності учнів

У статті висвітлено роль літературно-художнього сприймання у формуванні літературної компетентності учнів.

Ключові слова: *художня література, літературно-художнє сприймання, читацька компетентність, літературна освіта.*

Художня література є духовною скарбницею людства, у якій містяться найцінніші здобутки естетики й моральності. Саме вона здатна чинити спротив тотальній вульгаризації й обезкультуренню, які, однак, поступово набувають загрозливих масштабів, стаючи передвісниками насування гуманітарної кризи в суспільстві.

Загальне зниження інтересу до художньої літератури, особливо до високої інтелектуальної, виводить на перший план потребу в реформуванні літературної освіти. Адже для молодого покоління набагато важливіше не просто знати імена й прізвища визначених програмою письменників, літературознавчі поняття й зміст вивчених творів, а орієнтуватися на ринку друкованих джерел, уміти відрізнити твори маскультури від художньої літератури, самостійно обирати й зіставляти різні естетичні явища (художні чи музичні твори, театральні вистави, кінофільми тощо), висловлювати власну оцінку, мотивувати її, аргументовано інтерпретувати прочитане чи побачене [1]. Одним з ефективних шляхів досягнення такого результату є компетентісно спрямована літературна освіта, котра й орієнтується «на задоволення потреб і культурних запитів особистості, пов'язаних із практичною діяльністю, духовним життям, комунікативними інтересами» [1].

Концепція літературної освіти в 11-річній школі передбачає, що навчальні дисципліни, які забезпечують літературну освіту в школі, покликані на кращих зразках красного письменства сформувати особистість творчу, вільну, духовно багату, самостійно мислячу, із широким світоглядом, зі стійкими моральними принципами.

У школах України, як зауважено в згаданій Концепції, вивчається українська література і література світова, складовою частиною котрої є література російська, а також

література національних меншин, що проживають в Україні. Усі разом вони уможливають цілісність літературного розвитку школярів та допомагають сформуванню компетенції творчого читача. В основі цілісності літературної освіти, літературної компетентності творчого читача лежить його здатність глибоко сприймати й розуміти твір.

Свого часу М. В. Гоголь зобразив слугу Чичикова, якому було цікаво читати, і не мало значення що: дайте йому хімію, зауважує письменник, – він і хімію буде читати з інтересу до самого процесу читання. Але бути компетентним творчим читачем, як зазначено в Концепції літературної освіти, можна лише за умови забезпечення цілісності літературного розвитку учня. А отже, він не повинен нагадувати гоголівського героя, що читав заради самого процесу читання.

Читацька компетентність починається з глибокого сприймання твору й передбачає проникнення в його підтекст, у задум автора, розуміння смислу, який виражають образи і ситуації твору. Діяльність, спрямована на сприйняття й осягнення духовного багатства твору літератури, має бути відкриттям того особливого смислу, котрий несе людям твір і котрий є духовним відкриттям автора. В іншому випадку виховного, збагачуючого впливу твору літератури – немає, засвоюється лише інформація про твір. А отже, немає й тієї читацької компетентності, про яку йдеться в Концепції літературної освіти.

Проблеми художнього сприймання творів літератури стали предметом дослідження багатьох відомих методистів: Н. Й. Волошиної, С. О. Жили, Є. А. Пасічника, Б. І. Степанишина, Л. Ф. Мірошніченко, С. О. Пультера, А. М. Лісовського та ін.

Мета цієї розвідки – з'ясувати роль літературно-художнього сприймання у формуванні літературної компетентності учнів.

Літературний твір як явище духовної культури поза читацьким сприйняттям практично не існує, а творчий процес у самому бутті мистецтва слова набирає свого завершення лише в акті його духовного сприймання.

Таким чином, художнє сприймання є "естетичним переживанням художнього змісту твору, і це переживання невіддільне від пізнавальної діяльності реципієнта, воно визначає її специфіку і надає їй активного творчого характеру"; при цьому художня правда сприймається реципієнтом тією мірою, "в якій вона сприймається як естетична цінність, а через естетичне – і як етична цінність, а отже, естетичний зміст твору виступає як "похідне від взаємодії суб'єкта і об'єкта

сприймання" [4, с. 33]. Звідси – важливість розуміння структури художнього сприймання і необхідність її врахування як фактору, опора на який необхідна для формування професійно підготовленого викладача літератури й грамотного читача. Виходячи з того, що література – це мистецтво слова, підкреслимо роль у художньому сприйманні розуміння особливостей самого феномена художнього мовлення, яке є одним із основних компонентів літературного твору. Стало традиційним виділяти у мовленнєвій структурі тексту такі елементи:

а) шар матеріального утворення – об'єкт безпосередньо чуттєвого сприймання;

б) шар предметно-уявлюваного – шар образної реконструкції;

в) шар предметно-неуявлюваного – шар художнього значення [5, с. 3].

Названі шари можна розглядати як сходинки, по яких рухається сприймально-пізнавальний процес літературного твору. Його початком є безпосередньо-чуттєвий момент, зумовлений впливом на органи чуття промовленого або написаного тексту, зміст якого є основою для збудження конкретних уявлень реципієнта, котрі виступають як результат образної реконструкції, що, у свою чергу, є носієм предметно-неуявленого художнього значення. Звідси зрозуміле відоме твердження про образ як зміст слова і форму ідеї.

Безперечно, в основі формування художнього сприймання учнів лежить розвиток у них тих якостей, які необхідні читачеві: до них належить розвиток відтворюючої уяви, здатності емоційного реагування на події й ситуації твору, формування спостережливості й емоційної пам'яті, чуття слова тощо.

Для цього, крім традиційних видів роботи, необхідні такі, що поглиблюють психологічну настанову на зустріч з автором і його твором; забезпечують спрямування процесу осягнення художнього твору в русло діалогу з автором; розвивають емоційно-художню сферу особистості учнів, зокрема здатність до конкретно-наочних уявлень (відтворююча уява), асоціативно-образні зв'язки, творчу уяву, художню чутливість, здатність реагувати на емоційний світ художнього твору, сприймати відтінки художнього слова в контексті твору.

Досвід переконує, що для формування глибокого естетичного сприймання необхідна така ж глибока увага до слова, розуміння його відтінків у тексті і його здатності набувати природженого значення залежно від того, у якому контексті воно знаходиться. А отже, необхідне розуміння й таких явищ, як

ефект різного сприйняття одного й того ж образу, коли він виступає в різному оточенні, і формування естетичного сприймання предметного середовища.

Таким чином, перед нами постає необхідність поглиблення стилістичної роботи на заняттях не тільки з літератури, але й з мови. Для цього учням потрібно давати вправи на з'ясування смислу, що передається змістом підкресленого слова в різних реченнях. Наприклад:

Іменники

Висота будинку була більша, ніж ми очікували.

Висота його думок нікому не була потрібна.

Зоря надії почала непомітно гаснути.

На світанку в південній частині неба яскраво світилась зоря, що нагадувала велику блискучу краплю.

Прикметники

Небо було голубим. Його голубі надії почали в'янути.

Дідусь робив дерев'яні ложки.

Ноги робились дерев'яними, і вона часто зупинялась.

Дієслова

Діти несли кошики з осінніми грибами.

І де тебе носить нечиста сила? – закричала вона.

Важливу роль у формуванні уваги до слова відіграють також переклади текстів, ускладнених тим, що низка слів у них має природжений, метафоричний смисл. Наприклад:

Звезды

В звездную ночь песчинки смотрят в небо, как в зеркало, и каждая легко находит себя среди других, подобных ей песчинок.

Это так просто – найти себя: стоит только посмотреть в небо и поискать самую яркую звезду. Чем ярче звезда, тем легче жить на свете песчинке [2, с. 184].

Зорі

У зоряну ніч піщинки дивляться в небо, як у дзеркало, і кожна легко знаходить себе серед інших, подібних до неї піщинок.

Це так просто – знайти себе: варто лише подивитися в небо і пошукати найяскравішу зірку. Чим яскравіша зірка, тим легше жити на світі піщинці.

Для формування й поглиблення естетичного сприймання предметного середовища, яке оточує учнів, необхідно проводити бесіди-спогади (про природу, вулиці рідного міста тощо), писати твори-мініатюри, есе тощо. Наприклад:

Шкільний дзвінок

Біля нашої школи стояла стара дерев'яна церква. Кажуть, що її багато разів закривали, хотіли знищити, але селяни

завжди відстоювали свою церкву. І коли я чую шкільний дзвоник, мені здається, що в ньому звучить відгомін церковного дзвону, який кличе до духовного, вічного...

Таке безпосереднє творче бачення учнями доквілля створює базу для подальшого розвитку й формування "естетичного сприйняття навколишнього світу" [3, с. 37].

Під час практичної реалізації поставлених завдань відбувається постійне удосконалення системи й видів робіт, метою яких виступає зростання рівня й глибини естетичного сприймання художніх творів.

Отже, очевидна важливість здійснення комплексного підходу для забезпечення загальноомовного й літературознавчого розвитку учнів, збагачення їх досвіду – необхідних передумов успішного діалогу реципієнта з твором художньої літератури.

Практика підтверджує ефективність використання системи вправ, спрямованих на лексико-стилістичний розвиток учнів, в основі яких – розуміння природженого значення слова в художньому контексті, а також виконання творчих завдань, що передбачають розвиток здатності сприймати образну конкретизацію і образне узагальнення, взаємозв'язок зображених подій, ситуацій, деталей та образів і виражених ними художньо-естетичних сутностей. Усе це в сукупності сприяє розвитку літературно-художнього сприймання, а отже, і формуванню літературної компетентності учнів.

В статтє рассматривается роль литературно-художественного восприятия в формировании литературной компетентности учеников.

Role of literary-and-art perception in formation of literary competence of students

The article deals with literary-and-art perception in formation of literary competence of students.

Key words: *imaginative literature, literary-and-art perception, reading competence, literary education.*

Використана література:

1. Ісаєва О. О. Компетентнісно спрямований підхід вивчення літератури: данина моді чи нагальна необхідність? / О. О. Ісаєва // Виступ на міській науково-методичній конференції ІППО КМПУ імені Б.Д. Грінченка для вчителів зарубіжної літератури м.Києва «Специфіка викладання курсу «Зарубіжна література» в ЗНЗ у 2009-2010 н.р.», 27 серпня 2009

року. <http://ippo.org.ua/>

2. Кривин Фелікс. Калейдоскоп / Фелікс Кривин. – Ужгород: Карпати, 1965. – 178 с.

3. Кучерюк Д. Ю. Естетичне сприйняття предметного середовища / Д. Ю. Кучерюк. – К.: Наукова думка, 1973. – 144 с.

4. Мазепа В. І. Художня творчість як пізнання / В. І. Мазепа. – К.: Наукова думка, 1974. – 216 с.

5. Тарасов Л. Ф. Поэтическая речь / Л. Ф. Тарасов. – Харьков: Изд. при Харьковском университете-те объединения "Вища школа", 1976. – 140 с.